

PAZINSKI MEMORIJAL, KNJ. 36.: GRAD PAZIN U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin i Državni arhiv u Pazinu,
Pazin, 2024.

U izdanju Katedre Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin i Državnog arhiva u Pazinu tiskan je 36. svezak *Pazinskog memorijala*, zbornik radova s istoimenoga znanstveno-stručnog skupa održanog 22. rujna 2023. u Pazinu, tematski posvećen gradu Pazinu u prošlosti i sadašnjosti. Glavna je urednica Marija Ivetić, a u uredništvu se uz nju još nalaze Josip Šiklič, Mirela Mrak Kliman, Maja Zidarić Pilat i Emina Svilar. Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Upravnog odjela za kulturu i zavičajnost Istarske županije te Grada Pazina.

Zbornik započinje riječju glavne urednice, umirovljene muzejske savjetnice **Marije Ivetić**, u kojoj su ukratko izložene promjene u koncepciji vođenja znanstvenog skupa i tiskanja zbornika, uz naglasak na pronalaženju optimalnih rješenja, posebice onih financijske prirode. Donosi niz zanimljivih tema iz političke, društvene, kulturne, crkvene i gospodarske povijesti te glazbenog i umjetničkog nasljeđa središnje Istre. Svakako će svi prilozi čitateljima biti vrlo zanimljivi, a nedvojbeno će poslužiti i kao inspiracija i kao poticaj za buduća istraživanja, što im je i cilj.

Marija Ivetić ujedno je i autorica prvog priloga u zborniku, onoga o 50 *Pazinskih memorijala*. Sastavila je pregled rada Katedre Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin od osnutka 1970. do 2023. Objasnila je izmjene u statusu i nazivlju te oblicima djelatnosti posebice istaknuvši znanstveni skup *Pazinski memorijal* i njegovu nakladničku djelatnost. Dva zasebna priloga uz članke donose popise glavnih i obljetničkih tema s održanih znanstvenih skupova (1970. – 2023., s prekidom održavanja 1996. – 1999.) te popise izlagača s godinama nastupa (za isto razdoblje). Naime u Pazinu je 1970., na inicijativu Upravnog odbora Čakavskog sabora i uz snažnu potporu društvenih i kulturnih djelatnika te političkih dužnosnika tadašnje Općine Pazin, osnovana Katedra Čakavskog sabora za noviju povijest istarskih Hrvata. Od osnivanja imala je nekoliko izmjenjena naziva i organa upravljanja, a od 1999. djeluje pod današnjim imenom. Najvažniji segment

njezine djelatnosti organizacija je stručno-znanstvenog skupa *Pazinski memorijal*. Za skup je presudnu važnost imao zaokret u vremenskom određenju od novije povijesti Istre na čitavu povijest poluotoka. Na dosad realiziranim skupovima sudjelovali su mnogobrojni istraživači iz područja povijesnih i ekonomskih znanosti, povijesti umjetnosti, arheologije, crkvene povijesti, pravnih znanosti, etnologije, medicine, politologije, prosvjete, sociologije, demografije, vojnih znanosti i drugih područja te istaknuti sudionici pojedinih povijesnih zbivanja. Akademici, doktori i magistri znanosti, profesori, svećenici, etnolozi, sociolozi, novinari i publicisti, književnici, gospodarstvenici, muzealci, arhivisti, svećenici i ostali raspravljali su o mnogobrojnim temama. Djelatni pluralizam Katedre, upućuje Ivetić, potvrđuje i njezino angažiranje na postavljanju spomen-poprsja važnim i znamenitim ličnostima iz političke, kulturne i crkvene povijesti Istre. Na inicijativu Katedre – Memorijala, uz financijsku potporu tadašnje Općine Pazin, u razdoblju 1970. – 1990. bilo je postavljeno 14 bisti, između ostalih Jurja Dobrile, Matka Laginje, Olge Ban, Joakima Rakovca, Jože Šurana, Vladimira Nazora, Matka Brajše Rašana, Ivana Matetića Ronjgova i Bože Milanovića, koje su odredile i naziv mjesta njihova smještaja – Park istarskih velikana. Važno je zabilježiti da je 2014. od Grada Pazina Katedra dobila prostor za svoj rad. Ivetić je posebice istaknula profesora Galiana Labinjana, koji je u Katedri aktivan od njezina utemeljenja; bio je prvi predsjednik Upravnog odbora, a sada obnaša funkciju predsjednika Skupštine; također je bio član uredništava svih dosad objavljenih zbornika, glavni i odgovorni urednik dvaju te odgovorni urednik jednoga zbornika. Priopćenjima je sudjelovao na više od dvadeset *Pazinskih memorijala*.

Slijedi pregledni članak prof. dr. sc. **Klare Buršić-Matijašić** o Pazinu i Pazinštini u prapovijesti. Na tom području središnjeg dijela Istre, ističe autorica, nalazimo najranije tragove nazočnosti čovjeka zabilježene u prvome redu terenskim obilascima. Prvo zanimanje za prapovijest Pazinštine seže u 19. stoljeće istraživanjima Karla Mosera u Bermu. Najveći broj lokaliteta čine ostaci prapovijesnih naselja, mahom na uzvisinama, u kojima prepoznavamo život tijekom posljednja dva tisućljeća prije Krista. Iako brojčano manje zastupljena no u drugim dijelovima Istre, nalazišta koja najčešće nazivamo gradinama otkrivaju kakav je bio život prije početka pisane povijesti. Najstariji nalaz potječe iz razdoblja mlađega kamenog doba (Beram), slijedi brončano (Gradišće, Bertoši, Hrastenica) te željezno doba (Beram). Zanimljiv je lokalitet Stari grad grdoselski, gdje, veli Buršić-Matijašić, arheolog Boris Bačić spominje prapovijesno naselje gradinskih karakteristika „iz brončanog i starijeg željeznog doba“. Dobar strateški položaj i kontinuitet naseljenosti mogli bi, ukazuje ona, biti pokazatelji arheološkog lo-

kaliteta, no materijalni ostaci nisu pronađeni. Taj se rad temelji na podacima iz literature, pregledu topografskih karata, terenskim obilascima i svjedočenju lokalnog stanovništva, svakako najboljih poznavatelja prilika određene mikro-regije. Posebice je vrijedan popis svih prapovijesnih lokaliteta na užem i širem području Pazina, a tekst skladno nadopunjuje i nekoliko slikovnih priloga. Pazin i Pazinština, zaključuje Buršić-Matijašić, sigurno skrivaju još neotkrivenih lokaliteta, ali njih ostavljamo u zalog budućim naraštajima i nekim novih izlaganjima na skupovima regionalnoga karaktera, bez kojih ne bi bilo poznavanja prapovijesti hrvatskog i europskog prostora.

Pregledni rad akademika **Roberta Matijašića** „Pazin i Pazinština u antici: prolegomena reviziji arheoloških i povijesnih podataka“ donosi analizu antičkih spomenika s područja Pazina i Pazinštine kao temelj za buduća istraživanja trenutno malobrojnih arheoloških nalaza iz rimskog doba na navedenom području. Rad započinje navođenjem poznatih antičkih nalaza pronađenih u razdoblju 18. – 20. stoljeća, ugrađenih u seoske kuće i gospodarske objekte, s napomenom kako oni mogu poslužiti kao temelj za potvrdu postojanja i bivanja autohtonoga histarskog stanovništva u rimsko doba na području Kršikle, Pagubica, Grimalde i vjerojatno Gologorice. Autor, nadalje, u radu donosi fotografske priloge s opisima natpisa / kamenih ulomaka (a imenuje ih desetak) s prethodno navedenog područja, na temelju kojih se može zaključiti da je nekakvo naselje zasigurno postojalo na spomenutom području, a na svima je, govoreći u kontekstu natpisa, vidljivo prožimanje autohtonog obiteljskog imena s osobnim rimskim, što svjedoči o romanizaciji zajednice. Zanimljiv je podatak da su neki od navedenih ulomaka 1929. ili 1930. preneseni u Pazin, u sadašnju zgradu gradske uprave, gdje su svojevremeno bili izloženi, ali im se danas gubi svaki trag. Zaključno autor navodi kako je činjenica da je na prostoru od samo nekoliko četvornih kilometara (između Kršikle, Pagubica i Grimalde) pronađeno 10 natpisa svjedok naseljenosti fliškog terena potoka iznad Butonige, postojanja brojnije zajednice romaniziranih Histra te konačno svjedok komunikacije dolinom potoka Butonige s rijekom Mirnom, morem i glavnim prometnim pravcima na sjevernom Jadranu.

U svojem izvornom znanstvenom radu „Rodni list Pazina: diplomatska raščlamba listine Otona II. porečkom biskupu Adamu iz 983. godine“ dr. sc. **Josip Banić** kritički se osvrće na listinu koju je car Svetoga Rimskog Carstva Oton II. u lipnju 983. godine izdao porečkom biskupu Adamu, čime je potvrdio posjede Porečke biskupije i stavio ih pod jurisdikcijski imunitet biskupa i njihovih svjetovnih zaštitnika. Autor ispravu – koja se čuva samo u prijepisima iz kasnog 15. stoljeća u prvoj knjizi prava Porečke biskupije – podvrgava iscrpnoj analizi radi

traženja (i davanja) odgovora na mnoga otvorena pitanja autentičnosti i sadržaja toga povijesnog izvora. Rezultati analize pokazali su da se radi o autentičnoj carskoj potvrdnici za vrijeme carskog sabora u Veroni s početka lipnja 983. godine, kojom se potvrđuju svjetovni posjedi – Motovun, Ružar i Medelin kraj Vižinade, Nigrinjan, dvije kule kraj današnjeg Tara i Červara te Pazin. Autor ipak konstatira kako su dvije fraze ocijenjene kao kasniji umetci, učinjeni za vrijeme bivšega kapelana Otona II. i Adamova nasljednika Andreja, koji je izvorno intervenirao u korist porečkog biskupa u lipnju 983., i to: 1. u nabranjanju posjeda kojim se ubacilo svjetovno pravo nad Rovinjem te dijelovima Bala i Dvigrada (mjesto koja krajem 10. stoljeća počinje prisvajati akvilejski patrijarh Ivan IV.) i 2. pertinencijskoj klauzuli, gdje je ubačena fraza koja tu ne pripada i kojom bi se potvrdili i ovi i svi ostali (ovdje nespomenuti) posjedi. Banić zaključuje kako su se takva poboljšanja prakticirala tijekom 10. i 11. stoljeća, a stvaranjem kopije potekli su kasniji prijevodi te je došlo i do nekoliko pisarskih pogrešaka. Najznačajnija pogreška jest netočno prepisan izvorni broj indikcije, a vrlo vjerojatno i datum, pa se, nakon analize, zaključuje da se Pazin u pisanim vrelima prvi put spominje najvjerojatnije 2. lipnja 983.

Arhivski savjetnik **Jakov Jelinčić** piše o umrlima u pazinskoj župi 1655. – 1715. Iznosi osnovne podatke o matičnim knjigama, načinu njihova vođenja kroz povijest, posebice u odnosu na odluke Tridentskoga koncila (1545. – 1563.) i Rimskog obrednika pape Pavla V. iz 1614. Nabraja vrste matičnih knjiga (krštenih, vjenčanih i umrlih te knjiga Stanja duša) i druge evidencije (poput knjiga prvopričesnika i krizmanika) te ističe njihovu važnost za istraživanje lokalne povijesti. Donosi usporedne tablice broja krštenih, vjenčanih i umrlih u navedenom razdoblju te razne podatke iz matice umrlih koja je predmet ovoga rada. Kao višedesetljetni istraživač građe Državnog arhiva u Pazinu, Jelinčić iznosi zapažanje da su u arhivskoj čitaonici spomenute ustanove istraživači matičnih knjiga vjerojatno najčešći posjetitelji. Matice umrlih posebice su interesantne zbog načina na koji su u njima spomenute pojedine bolesti, odnosno njihovi simptomi kao uzrok smrti. Službene podatke o nazivima bolesti nalazimo naime tek nakon što je u Trstu 1863. izdan „Index denominationum morborum, diversarum conditionum et personarum, artium atque opificiorum ad usum inscriptionis in libros parochiales“ („Kazalo naziva bolesti, raznih stanja i osoba, umijeća i zanimanja za uporabu kod upisa u župne knjige“). Vrlo su zanimljiva i dva slučaja smrti u Pazinu u dobi od 100 i 102 godine (jedna žena i jedan muškarac) te smrti kao posljedice nesretnih slučajeva (pada u jamu, pada sa stuba, udara munje, mlinskog kotača). Rijetka nisu bila ni ubojstva, uglavnom mlađih ljudi.

Iva Kolić piše o primaljskoj službi u Pazinu koncem 19. stoljeća, a temi pristupa iz perspektive matičnih knjiga. Naime od 1825., prilikom upisa krštenja u matične knjige, prema vladinoj odredbi postaje obvezno upisivanje podataka o primalji koja je pomagala pri porođaju, čime su matice krštenih postale prvorazrednim izvorom u proučavanju njihova rada. Istraživanje koje je Kolić obavila temelji se na analizi podataka iz Matične knjige krštenih Pazin 1847. – 1882. i Matične knjige krštenih Pazin 1883. – 1907., a obuhvaća razdoblje 1881. – 1900. Primalje koje su svojim djelovanjem obilježile proučavano razdoblje jesu Margareta Erdfeld i Uršula Poček – pomogle su pri najvećem broju poroda (prva 640, a druga 443), a ujedno su bile i prve primalje koje su u Pazinu u maticu krštenih ubilježene kao primalje s potvrdom za rad. No istraživanje je pokazalo kako je i dalje bio očit velik utjecaj iskusnih primalja koje nisu imale potvrdu za rad. Uvođenjem, mogućnošću, ali i obvezom formalnoga obrazovanja primalja u 18. stoljeću u matičnim se knjigama počinje praviti razlika između školovanih primalja s potvrdom za rad – zabilježenih izrazom „*approbata*” i onih koje nisu posjedovale potvrdu ni formalno obrazovanje – zabilježenih izrazom „*non approbata*”. U rubrici namijenjenoj primaljama pazinska je matica, zbog obveze upisa tog podatka, često bilježila imena i prezimena žena koje to nisu bile, ni obrazovanjem ni pozivom, nego su se našle nazočne pri činu poroda najčešće stjecajem okolnosti i nemogućnošću dolaska školovane ili iskusne primalje.

Profesor **Josip Šiklič** obradio je neka obilježja stanovništva na području Grada Pazina od 16. stoljeća do popisa 2021. Nakon uvodnih povijesnih fragmenata o Pazinu i Pazinskoj knežiji te naseljenosti stanovništva u novom vijeku, u radu se analizira demografski razvoj na području Grada Pazina. Ukazuje se na različite faze koje je prolazio, obrađuje se prirodno kretanje stanovništva, promjene u sastavu prema starosti i spolu te fertilitetu. Autor ukazuje na važnu činjenicu da neki popisi međusobno ne mogu biti usporedivi zbog različite metodologije obrade, a to vrijedi i za popise iz našega doba. Na razvoj i razmještaj stanovništva i naselja, kao i na gustoću naseljenosti, utjecali su prirodno-geografski, društveno-gospodarski, politički i demografski čimbenici (migracije, stope rodности i smrtnosti). Obilježja razdoblja 1857. – 1991. tri su različite faze: porast broja stanovnika do 1921., kada u Gradu Pazinu živi rekordan broj žitelja (11.211), zatim smanjenje, koje traje do 1971., potom rast 1971. – 1991. Od 1991. do popisa 2021. traje depopulacija stanovništva Grada Pazina. Najizrazitije je smanjenje u razdoblju 2001. – 2011., za 6,4%, a u posljednjem desetljeću smanjenje je iznosilo 4,2%. Prema posljednjem popisu, na području Grada živi 8.279 stanovnika, što čini 4,2% od ukupnog broja

stanovnika Istarske županije, odnosno 0,2% stanovnika Republike Hrvatske. Stanovništvo Grada Pazina danas karakteriziraju smanjeni fertilitet, prirodna depopulacija, ukupna depopulacija i izrazito starenje stanovništva, što u budućnosti može prouzročiti znatne gospodarske i društvene probleme.

O gospodarstvu Pazina i Pazinštine tijekom vremena piše dr. sc. **Alida Perkov**. Pazin i Pazinština, naglašava ona, imaju svoj gospodarski kontinuitet od prapovijesti. Kvalitetni infrastrukturni, ali ne i demografski pomaci u gospodarskom razvoju krenuli su izgradnjom Istarske željeznice 1876., koja je iz Ljubljane i Beča prolazila kroz Pazin i svoje prometne pravce pružala do Rovinja i Pule. To je omogućavalo Pazinu, kao i svim ostalim mjestima uz prugu, jednostavnu razmjenu njihovih tržišnih viškova i time bolji životni standard, no bez većih oscilacija u broju stanovnika, za razliku od Pule. Pazin se u daljnjim razdobljima razvijao na dva načina: prije svega zakonodavno – političkim djelovanjima institucija na svim razinama na poticanju gospodarstva, a manjim dijelom, i često posljedično, inicijativama odozdo, odnosno probuđenim lokalnim poduzetničkim duhom. Današnji stupanj gospodarskog razvoja Pazina i Pazinštine posljedica je niza materijalnih i društvenih čimbenika, ali i povijesnih okolnosti. Određen je i raspoloživim prirodnim bogatstvima, čijom je eksploatacijom došlo do razvoja poljoprivrede, obrta i trgovine, a kasnije i industrijske proizvodnje. U velikim gospodarskim subjektima Pazina i Pazinštine, čija se uloga devedesetih godina 20. stoljeća bitno smanjila uslijed pretvorbe i privatizacije, osnovno gospodarsko uporište grada Pazina i Pazinštine čine mali poslovni subjekti koji imaju dugu tradiciju postojanja, zaključuje Perkov.

Pregledni rad dr. sc. **Stipana Trogrlića** naslovljen „Visoka teološka škola u Pazinu (1955. – 1965.): prva visokoškolska ustanova u Pazinu“ donosi pregled povijesti i značenja te važne ustanove za formaciju budućih svećeničkih kandidata za Riječku, Senjsko-modrušku, Krčku, Porečku i Pulsku biskupiju te Apostolsku administraturu u Pazinu. U uvodnom dijelu opisane su povijesne činjenice u pozadini zatvaranja Bogoslovnog sjemeništa i visoke teološke škole u Rijeci na pet godina na temelju presude riječkim bogoslovima za „zločine neprijateljske propagande“, a kao dio šireg pritiska na vjerske škole započetog u siječnju 1952. Zatvaranjem sjemeništa i škole, kao međubiskupijskih ustanova, otvara se pitanje formacije svećeničkih kandidata te donosi odluka o otvaranju Bogoslovnog sjemeništa i Visoke teološke škole u Pazinu. U drugom se dijelu autor osvrće na proceduru otvaranja sjemeništa i škole ističući razloge i važnost odabira Pazina te donosi hodoigram osnivanja i početka rada. Navodi informacije o nesporazumu oko državnog nadzora nad radom, ali i podatke o ustrojstvu škole u samim

začetcima – nisu postojali odsjeci, studij je trajao 5 godina i 10 semestara, a upisano je bilo 26 studenata. Četvrti dio čini osvrt na normativne akte Škole: statut i program s ciljevima glavne katedre i popisom drugih disciplina te uvjeta za imenovanje profesora. Saznajemo da program čini 8 katedri s po nekoliko predmeta, čime student ukupno mora položiti 66 ispita. Upravitelj je bio biskup Dragutin Nežić, a rektor mons. Božo Milanović. Slijedi popis profesora i studenata, tema diplomskih radova, od kojih je svih 25 sačuvano u arhivi škole. Posljednji je dio posvećen ulozi rektora-profesora Milanovića koji se brinuo o kvalitetnom kadru, sastavio program predavanja te redovito pripremao i vodio sjednice profesorskog zbora, ali i predavao sve filozofske predmete.

Emina Svilar obrađuje franjevački samostan u Pazinu te u svojem stručnom radu donosi kratku kronologiju najvažnijih zbivanja te podatke o radu samostana. Navedeni su detalji o kronologiji izgradnje samostanske crkve tijekom 15. stoljeća: od pribavljanja dozvole za dolazak franjevacu u Pazin i osnivanja samostana bulom pape Siksta IV. iz 1481. do nadogradnje crkvice Gospe od Milosti i njezina posvećenja te opremanja i uređenja samostana do 17. stoljeća. Autorica opisuje arhitektonsko zdanje prikazano na Valvasorovoj grafici iz 1689., ali i prvobitni prostor, navodeći bolnicu, ljekarnu i knjižnicu. Opisana je obnova samostana s kraja 19. i početka 20. stoljeća, a zasebni su odjelci posvećeni održavanju i zaštiti od 70-ih godina 20. stoljeća, kada je izvršeno arhitektonsko snimanje i izrađen plan upravljanja te postupci i radovi nakon utvrđivanja svojstva kulturnog dobra. Svilar opisuje i povijesni kontekst rada i funkcioniranja samostana, primjerice u 18. stoljeću, kada je s radom počela pučka škola s tek jednim redovnikom, ujedno i učiteljem. Tada je sveopćoj depopulaciji pridonijela zabrana primanja novaka carice Marije Terezije i dekreta njezina sina Josipa II. u trendu laicizacije Monarhije, što kulminira pretvaranjem samostana u vojarnu u 19. stoljeću. Tu je i epizoda s kraja Prvoga svjetskog rata, kada samostan zaposjedaju talijanski franjevci, pogibija franjevca E. Ongara, koji je pokušavao zaštititi svoje vjernike zaklonjene u samostanu u listopadu 1943., te dodjela samostana Franjevačkoj provinciji sv. Jeronima sa sjedištem u Zadru. Poseban je osvrt učinjen na razdoblje sredine 20. stoljeća, kada samostan i imovina postaju općenarodna imovina, što je kulminiralo 1956. predajom zgrade JNA. U drugom dijelu autorica donosi i opisuje inventar crkve i samostana te važnost obrazovne djelatnosti: tu su djelovale osnovna škola i gimnazija, znameniti su je učenici pohađali, a postojala je i odgojna kuća za mlade fratre.

O selu Bertoši – crticama iz prošlosti s prikazom poznatih fragmenata i osoba – piše prof. dr. sc. **Slaven Bertoša**. U uvodnom dijelu preglednog rada donosi

opće podatke o selu – smještaj, naseljenost u povijesti, povijesnu natuknicu o osnivanju mjesta. Drugi dio čini, uz fotografske priloge i tablicu, opis kretanja broja stanovnika kroz 12 zaseoka koji pripadaju naselju Bertoši. Zaseban je, treći, dio posvećen Antoniju Covazu, političaru i polihistoru čiji su se preci u Pazin doselili iz Slovenije krajem 18. stoljeća, a koji je bio značajan po činjenici da je bio zastupnik u Istarskome saboru, pazinski gradonačelnik, proučavatelj zavičajne povijesti, etnologije i geologije te prikupljač starina. U posljednjem, ujedno i najduljem dijelu, autor se posvetio poznatim osobama iz sela Bertoši iz 20. i 21. stoljeća, različitih profila, zanimanja i interesa te stručnih, znanstvenih i poslovnih putova. Navodi diplomiranog inženjera agronomije Ivana Bertošu (1899. – 1987.) (prvog člana obitelji s fakultetskom diplomom) te Franeta Bertošu (najdugovječnijeg člana obitelji, koji je sudjelovao u prikupljanju svjedočanstava o talijanskoj vlasti u Pazinu te boravku u logoru Auschwitz). Lik i djelo povjesničara Miroslava Bertoše (1938. – 2023.), kojem je sasvim zaslužno posvećen i najveći dio teksta, ne treba posebno predstavljati. Slijedi Franko Bertoša (diplomirani inženjer elektrotehnike, nekad predavač informatičke grupe predmeta u pazinskim srednjoškolskim ustanovama te osnivač tvrtke ICE d.o.o), njegova sestra mr. sc. Loreta Bertoša Kušen (prva žena u obitelji Bertoša s fakultetskim obrazovanjem i prva žena u obitelji s inozemnom diplomom) te natuknice i o samome autoru Slavenu Bertoši (koji je diplomirao povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i na *Facoltà di Lettere e Filosofia* u Veneciji, kao prvi član obitelji s inozemnom diplomom, a kasnije je u Zagrebu obranio i doktorsku disertaciju). Njegova sestra prof. dr. sc. Mislava Bertoša zaposlena je na Odsjeku za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na Katedri za semiologiju, a bavi se semiotikom, onomastikom, analizom diskursa i rodnom lingvistikom. Posljednje je navedeno ime Ines Kušen, kćeri spomenute Lorete Kušen, magistre iz područja neurotehnologije, mlade nade obitelji poznate po svojem humanitarnom radu i mentorstvima.

O graditeljskoj, tehničkoj i kulturnoj baštini željezničke postaje Pazin pisao je dr. sc. **Josip Orbančić**. U svojem je preglednom radu, nakon uvodnog dijela i kratkog osvrta na Pazin kao središte gradnje željeznice u Istri te metode istraživanja, centar rada usmjerio prema graditeljskoj, tehničkoj i kulturnoj baštini željezničke postaje Pazin. Glavni, središnji dio podijeljen je na nekoliko manjih potpoglavlja. Započinje opisivanjem i isticanjem uloge Pazina u izgradnji pruge i organizaciji prometa te donosi povijest izgradnje, informacije o projektu, voditeljima, radnicima, organizaciji rada i ostale tehničke podatke, uz reprodukcije relevantne građe. Drugo potpoglavlje donosi informacije o staničnom platou s opremom, odnosno opise i podatke o izgradnji i izmjenama same stanice, a na-

dalje i projekte i presjek stanične zgrade s osvrtnom na arhitekturu, nadogradnje i promjene, s mnogo fotografija te slikovnih reprodukcija i razglednica. Zasebno je potpoglavlje posvećeno pregradnjama u 20. stoljeću, kada je stanica dobila svečani ulaz u grad, a vezuje se uz svečanosti koje su se odvijale u Pazinu i Bermu 1953. u povodu otkrivanja spomenika Vladimiru Gortanu, kada je željeznička stanica bilo mjesto pojačanog prometa. Autor opisuje i spomenik palim željezničarima koji je postavljen iste godine u parku nedaleko od stanične zgrade. Najveće je potpoglavlje, ujedno i s najvećim brojem fotografskih priloga, posvećeno čovjeku i tehnici kao osnovnim čimbenicima, od izgradnje, izmjena, rada i održavanja od kraja 19. stoljeća do danas. Orbanic se osvrće i na procese modernizacije te način rada nekad i danas. Donosi i pregled očuvanja i doprinosa željeznice na području kulturne baštine – konkretno iz područja literature, arhivske i muzejske građe i starih razglednica te obilježavanja važnih obljetnica.

Posljednji, također pregledni, rad u zborniku onaj je dr. sc. **Noela Šurana** s naslovom „Iz druge perspektive: o glazbenom životu i praksi Lindarštine od druge polovica 20. stoljeća naovamo“. Fokus je članka na analizi i obradi snimljenog audiomaterijala na terenu, u Lindarštini, sredinom 20. stoljeća. Nakon uvoda, u kojem je ukratko objašnjen pojam Lindarštine u geografskom smislu i nazivi žitelja Lindara i Lindarštine te karakteristike govora i muzikalnosti, autor se fokusira na analizu i usporedbu spomenute građe te usporedbu s novijom građom prikupljenom u 21. stoljeću. Navodi kako je, s jedne strane, interes stručnjaka folklorista bio usmjeren prema glazbenim oblicima i narodnoj književnosti koju se smatralo autentičnom, pa su bilježili isključio napjeve u stilu tijesnih intervala, na čakavskom dijalektu. S druge strane autor ističe kako je glazbeni repertoar južne Lindarštine koji su izvodili tradicijski glazbenici, a koji je amaterski snimio Francisco Tanković, mnogo raznovrsniji jer je građa snimljena bez strukovnog uvida. Šuran donosi brojne primjere iz glazbenog života – svjetovni i crkveni repertoar s tekstovima pjesama, ali i biografske podatke o izvođačima, njihove misli (ne samo o glazbi, nego i sjećanja iz života općenito), što daje uvid u svakodnevni život Lindara i Lindarštine sredinom 20. stoljeća te prikazuje promjene koje su taj život (i glazbu) oblikovale. Kao kuriozitet ističe primjer južkanja zabilježen na više mjesta na amaterskim snimkama, a koje je nekad bilo izrazito popularno, dok u zapisima institucije toga nema. Kod crkvene glazbe ističe kako su se u Lindaru izvodile staroslavenske mise, latinske i kasnije na narodnom jeziku. Iz zapisa amaterskih snimaka zaključuje se da je tradicijska glazba Lindarštine bila raznovrsna i slojevita te, osim napjeva prve tradicije (dvoglasja tijesnih intervala), ima mnogo napjeva druge tradicije i glazbenih oblika s

tragovima modalnosti, što svjedoči da je Lindar bio područje žive komunikacije, što je ostavilo traga i u glazbenoj kulturi.

Zaključujući, istaknuli bismo da je dio radova u zborniku opremljen popisom literature, a u mnogima od njih postoje i ilustrativni prilozi, tablice i grafikonu koji skladno nadopunjuju tekst. Budući da su svi prilozi oblikovani jasnim i preglednim stilom, odgovarajućom metodologijom, s prikladno navedenim vrelima i literaturom, a sastavljeni su interdisciplinarno, svakako im je takva i namjena: dobro će poslužiti različitim stručnjacima koji se zanimaju za prošlost i sadašnjost središnje Istre. Usto, knjiga će budućim pokoljenjima nedvojbeno poslužiti za nadopunjavanje njihovih istraživačkih spoznaja, pa valja čestitati svima koji su radili na njezinu sastavljanju, oblikovanju i tiskanju.

Slaven Bertoša i Maja Zidarić Pilat